

GESSNER SALAMON HAZÁNKBAN.

(Második, befejező közlemény.)

Az első költő, kiben gessneri reminiscenciákkal találkozunk, Szentjóni Szabó László, irodalmunk e rokonszenves alakja, ki rövid életpályája alatt folyton tanújelét adta nemesen érző, hű szívének, ideális gondolkodásának. Gessnerrel valószínűleg már tanulósága idejében ismerkedett meg, még pedig eredetiben, művei ugyanis oly időből származnak, melyben csak a Kónyi-féle fordítás létezett, 1785-ből. Szabó költeményes munkái közül van több, mely a fennemlített csoportba tartozik, hogy nem merjük őket közvetlenül Gessner hatása alatt keletkezetteknek mondani. »A csermelyhez.« »A szekfű« címében is emlékeztet Gessner egy-egy idylljére, »A szerelem boldogsága« »A haszontalan áldozat« »A szerelmes pásztor« és még néhány, gessneri érzelmeket festenek, de csak részben. Gessner kis képecskéket ad a boldog pásztorok életéből, Szabó csak érezlegni, panaszkodni tud; reflexiói inkább búsak; érzelmei gyengédek ugyan, de kifejezésükben alig emelkedik túl a középszerűn. Természete is józanabb; a szerelmes pl. mérlegeli, hogy kedvese gazdagabb. De Gessner és Szentjóni Szabó L. egyéniségének különbsége legtisztábban meglátszik Szabó: A kívánság című prózai darabjában, melyre kétségtelenül Gessner »Óhajtasom« cz. műve ihlette őt. Ez sem egyéb, mint az író ama kívánságainak összesége, melyek őt boldoggá tennék. — De mig Gessner ezen ideális képének alapja az ő tényleges élete volt, addig a magyar szerző az »idyll« végén, — mert mintája nyomán annak nevezi a darabot — keserőséggel mondja, hogy ő gyermekségétől fogva a szerencse áldozata és ez az egész rajzolása csak kívánság. A két író egyénisége mindazonáltal egészen egyformán nyilatkozik meg. Gessner ideálja a szabad természetben elandalgó, vagy otthon, nagy szellemek társaságában érzelmesen okuló XVIII sz.-beli író. Szabó rajongásának főtárgya szintén a szabad természet és a baráti kör: csak hogy ezek értelme, a magyarországi viszonyoknak megfelelően, egészen más lesz. Hajléka a domboldalon álló kis paraszt házacská volna, zöld ablakokkal és »noha a nádfedél a legjobb és noha ez őt mindig gyermekkorára emlékeztetné, mégis,

• hogy pompásabb legyen, ama vidám és eleven színű cseréppel fedetné be.« Telkének egy része akol, istállójában tehenek, »mert a vaját szeretem«, kertjében csupa hasznos vetemény, vadgesztenyefasorok helyett gyümölcsösök. E kis birodalmában ő egyedül volna az úr, a szolga is; Gessner játékból néha segítene a kertésznek a rózsatők felkötésében. Szabót az aratók közt sütné a nyári nap, ő az első, a legserényebb a munkában, a szüretben; dolgait a vidéken maga végezné el gyalog, mert a legbiztosabb út és egyúttal elűzi az unalmat és gyarapítja az étvágyat. Ha aztán a maga hasznára vagy mások gyönyörűségére fáradott, jól esik a pihenés és az ebéd. Eledele mindig egyszerű, de bőséges: abból él, mit a természet ad, a nélkül, hogy rendjét felforgatná. — A baráti kört is másképp gondolja írónk. »Az ő társaságát a szomszédos földesurak alkotják, kik egymáshoz járnak vendégségbe, kiknek csak a vígság és a barátság szab törvényt.« A társalkodás és az egymás közt való mulatás főboldogsága az életnek. Ilyen kedélyes, a feszélyezettséget nem ismerő körben, melyben dal, enyelgés, ártatlan játékok fűszerezik a falatot, melyben az elmenő parasztot is megörvendeztetik jó szóval és borral, és eszébe juttatják neki, hogy »ő is ember« — ebben jobban mulat, mint akár-mely városi farsangi mulatságon.

Sokáig időztem e rajznál, de érdekes, hogy miképen öltenek nálunk ilyen szép reális alakot a nyugaton hangoztatott jelszavak: Rousseau eszméi, a sentimentális barátság, a demokratizmus ébredése — — —. Hisz nálunk a kuriáján élő, munkás, de mulatni szerető, józan gazda mind úgy élt, mint Szabó azt e rajzban óhajtja.

Szabó ezenkívül még írt 3 prózai »idyll«-t. »A panasz« párbeszéd Rino és Laura közt. Laura még mindig jajgat Telon elvesztén, kit egy alkalommal, épen midőn számára virágokat akart szedni, elragadta az ár és kit a halászok félholtan hoztak kunyhójába. A természet szépségeinek bámulásával halt meg az ő karjaiban. Azóta öröm neki fájdalom, könnyhullatása saját vigasza, egyúttal áldozat, mely kedves Telon porának.« — Már a nevek, de a tárgy is arra mutatnak, hogy itt más idyllköltő, talán az olaszok, vagy épen Zrínyi ihlették Szabót — néha az elbeszélés, a kesergés módja, a képek is Gessnerre vallanak. — »A dérhez« és »A kert« apróságok, inkább reflexiók, mint idyllek.

A következő költő, kiről szólnom kell: Csokonai Vitéz Mihály. Tudvalevő dolog, hogy a Lilla-dalok és az Odák nagy része német költők hatása alatt keletkezett; sőt alig van olvasottabb német költő, kinek Csokonaira gyakorolt hatását ki nem mutatták volna. Gessnert különösen debreczeni diák korában olvasta, vagyis még mielőtt »Ódáit« írni kezdte. Toldy ezen korból ismert egy költeményt: »Reggeli dal a rózsához«, mely Gessnertől lett volna fordítva, de a melynek kezdete: »Idvezlégysz szép rózsaszál« egy verses idyllre sem illik. A verset mi nem ismerjük, csak Toldy

említi az 1844. bővített Csokonai-kiadásban, mint olyat, melynek létezéséről határozottan tudott.

Csokonai maga, mint egyik legkorábbi versét említi a »Teredés« címűt, melyről fent Nagy S. fordításánál már szó volt. Ezen jól láthatni, mi módon hatott némely költői hely Csokonaira és mi módon használta ő azt fel. Csokonai olvasta Gessner Daphnisát, melyben előfordul Nätel dala, hogy egy fürdő nympa kaczerkodik a vízi emberrel. Az a néhány szó, melyet a szerelmes Nätel mond:

»Wie schön bist du, Nymphe! wie rund, wie weis ist dein Busen; wie glenzend, wie weis deine Hüften! wie hupfen die Wellen um die ruden Knie, als ob sie versuchten, noch höher zu hupfen« — — —

annyira megragadta az élénk és meglehetősen érzéki képzeletű ifjú Csokonait, hogy egy ilyen meglesett fürdési jelenetet mindjárt 112 sorban ki is dolgozott. Mi maradhatott ebben Gessnerből? A cenzuránál azonban nem tetszett a meztelenségnek és érzéki gondolatok e gazdag képe, és azért 1802-ben, mikor Csokonai e versét javítva Lillá-ba akarta felvenni, kimarasztotta. Csak Toldy említett kiadásában található a különben szép költemény.

Lilla I. könyvének 14. dalában: »Az alvó Lilla felett« a helyzet hasonlít az »ujabb idyllek«: Daphnis-éhoz. A pásztor odalopózik alvó kedveséhez, szép álmokat kíván neki, melyekben bárha ő is megjelenhetne! De a csintalan Csokonai nem ér rá, hogy az álmokat részletesen kifesse' — mint azt Gessner teszi — hanem odamegy a leányhoz, hogy csókkal felkeltse. Tehát szintén csak a kiinduló pont ugyanaz, egyébként merőben különböző a két művecske. — — — Még egy-két helyen kimutathatnók, hogy Csokonai jól ismerte Gessnert és annak szavait használta, de az önálló, erős képzeletű ifjú mindig másba olvasztotta a kapott képet. Ellenben azt hiszem, hogy »A déli aggodalom« (Lilla I/16.) elején festett déli forráság csak kibővítése azon néhány vonásnak, melylyel Gessner »Myeon«-jában (Ujabb idyllek) találkozzunk.

Az egyedüli költemény, melyben nagy szóbeli megegyezés is kimutatható az Ódák I. könyvének 21. verse: »Daphnis hajnalkor«, mely a »Morgenlied« szabad átdolgozása. Ime a 2 vers:

Willkommen früher Morgenglanz	Szép hajnal! emeld fel földünk felett
Willkommen junger Tag!	Az egek alatt tündöklő szent fályádat.
Dort aus des Berges dunklem Wald	Bársonyban üdvözli majd napkelet.
Blitz schon dein Strahl hervor.	Az arányozott felhők közt szűz orzádat.
Schonblincket er im Wasserfall,	Jer, vedd el fényeddel
Im Tau auf jedem Laub;	A még iszonyú kéjnek gyászruháját

Und Munterkeit und Wonne kommt Mit deinem Glanz daher.	Hogy messze széleszsze A mord éj fekete homályát.
Der Zephyr der in Blumen schlief, Verlässt sein Bett und schwärmt Um Blumen her und schüttelt die, Die itzt noch schlafen, wach.	Felkél a rózsákból, s illatozva Emeli zefir nektárral tölt szárnyait Harmatos csókokkal játszadozva Csipeget fel még alvó kis társait.
Der buntgemengten Träume Schar, Entfließt itzt jeder Stirn.	Már susog a fáknak tetején kerengvén, Majd piperés rétünknek kebelibe leng- vén
Wie Liebesgötter schwärmten sie Um Chloens Wangen her.	Szárnyra kél a viznél A több zefrek nyájas kised rajja
Eilt Zephyr! raubt jeder Blum Den lieblichsten Geruch; Und eilet, eilt zu Chloen hie, Jetzt, da sie bald erwacht.	A nedves völgy kedves Szaggal tölt liliomait nyalja. Rajta, kis szellőcské, szedegessetek Violaszagot szárnyjátok bársonyára Míg Chloen fel nem kél siessetek
Da flattert um ihr weiches Bett, Und weckt das schönste Kind, Mit sanftem Spiel auf ihrer Brust Und ihrem süßen Mund.	Vele pihegő mellére s szácskájára. Míg elalszik, játszódjatok édesemmel Majd ereit csiklándozzátok fel:
Wann sie erwacht, dann flüstert ihr: Schon vor der Morgensonn, Hab einsam ihren Namen ich Am Wasserfall geseufzt.	Akkor sugjátok meg Hogy hajnal előtt Dafnis már piheget Sóhajtásom szép nevét Itt e kis patak ere megett!

Mindezen versek a 90-es évek elején keletkeztek, ugyanakkor, midőn Csokonai Toldy állítása szerint, Bion, Moschos és a francia Berquin idylleiből is fordított. Később, mikor Csokonai vándorlásai megkezdődtek és ő a politikai események színterén mozgott, hangulata épenséggel nem lehetett alkalmas idyllek írására. Csak, a mikor 1801-ben kedélye lecsillapodik, ismét vonzódni kezd az idyllikus érzéshez és a pásztorköltészetben tesz próbát. Eredeti magyar példa előtte nem volt, »melyet a Gessner saeculumában mustrául lehetne felállítani« — mondja »Amaryllis« előszavában — és mivel első kísérlete sikerében nem bizik, nem meri azt versmértékkel megkötni. És mégsem a mester, Gessner lesz a mintája, hanem mivel e pásztorkölteménye alkalmatosságra készült, a Pope-féle allegoriás eklogiát utánozza. Bevallja ugyan, hogy ő nem barátja ezen allegoriás verseknek — és talán, ha a halál véget nem vet életének, igazi Gessner-féle idyllekben is tett volna próbát.

Körülbelül ezen években írták tudomásommal hazánkban az

első idylleket, melyek Gessnert utánozták, csakhogy nem magyar nyelven, hanem németül. 1801-ben jelent meg Selmezbányán Galauner Xaver Ferencz műveinek egy kötete, melyben egyebek közt néhány idyll is foglaltatik. A körmöczbányai gymnasiumon a széptudományok tanárának e könyvét nem láttam, nem is említeném meg, de minthogy az idyllek fordítási gyakorlatul szolgáltak Magyarország egyik nagy fiának és annak magyar kézírataiból ismertem meg Galaunert, legalább röviden hadd szóljak róla. Schedel Ferencz József kézíratai között [Akad. kézírattár Régi és újabb írók O 11.] találtam »Galauner idylleit« nemes Bajza József a magyar ifjúság diszének, édes barátjának ajánlva. Azt írja Toldy az ajánlásban: »Lelkemet igen érzékenynek tudod lenni«, hogy ő a szépnemnek különös kedvelője, hogy most szerelmes. A háborgó gondolatok kikerülése végett néha leül és fordít, hogy egyszerűsmind a magyar nyelvben nagyobb tökélyre lépjen. Noha Galauner még legszűkebb értelemben sem érdemli meg a költő nevét, mégis mivel magyar születésű volt és céljának eleget nyújtott, vele is megpróbálkozott. — És az ifjú Toldy eme kritikai megjegyzése tényleg igaz. Galauner ugyanis szerencsésen utánozza Gessner formáját; idylljei békés pásztorok beszélgetései, holmi mythologiai czifraságokkal, görögös nevekkel, de a tartalom nagyon modern vonásokat vegyít e környezetbe: előfordul bennök a Duna, a Balaton, hogy az óra tizenkettőt üt, hogy a halott beszél, hogy névnapi ajándéku arczképet adnak stb. A mi szép ez idylleken, azt egészen Gessnertől vette az író.

Galaunernek ezen fordítása egyúttal bevezet bennünket azon kis baráti körbe, mely 1820—21. években Pesten szövődött, melynek lelki világa sok tekintetben gessneries volt, melynek gyenge irodalmi megnyilatkozásai is e szellem bélyegét viselik. Bajza és Schedel baráti szövetségét értem. Mindkét ifjú a bölcsészeti tanfolyamot halgatta; együtt tanulgattak, együttes figyelemmel kísérték a könyves boltok kirakatait, együtt olvsgatták fejlődő irodalmunk termékeit és együtt próbálkoztak még az írásban is. Egyik sem akart még a nyilvánosság előtt fellépni; egymás számára írtak: baráti emlékül Ilyen célnak szolgáltak Galauner említett idylljei is, melyek — mint Toldy mondja — megfeleltek hangulatuknak. Mennyivel inkább mélyedhettek Gessnerbe, ki akkoriban Kazinczy teljes fordításában könnyen rendelkezésükre állhatott és kit Toldy irodalomtörténeti tanulmányai révén is nagy mesternek ismerhetett. Schedel ifjúkori versei közt találkozik egy: »A mi szerelmünk.« (Toldy hagyatékában a kézirat 4086) A költő kedvesét, kivel ő hús árnyban lejt, egy csókolódzó galambpár szerelmükre emlékezteti — ugyanaz a gondolat, melyet Gessner, noha sokkal szebben kifejtett »Dainon és Phyllis« idylljében és »Az első hajósban.« — »Eletemnek jobb napján« című prózai darab pedig igazán utána érzése egy gessneri hangulatnak. — — — Tavasz van, minden örül, csak őt marja

bú gond. Baráti mulatozás közben meglátta Phyllist, minden gondolata azóta a leány volt, kivel többé nem találkozhatott. A mint kiballag a természet tárházába, előtte lebeg Phyllisa, elbájolja minden érzékenységét, de az másnak adja kezét és hűségét, — Vége a reménynek! Hála neki! — »Édes lészen annak emléke, hogy attól fogadék csókot, kinek remek párját a természet nem teremté.«

»Bajza első irodalmi kísérletei idyllek voltak, melyek Gessner modorában készültek« — mondja Toldy az ő Bajza-kiadása életrajzában. Talán az első ezek közül a »Dámétasz és Chloe« című, mely a Nenz. Muz. Quart. Hung. 741 kéziratában foglaltatik, és a melynek nyelve még nagyon merészen szónyító, előadása még eléggé darabos. Ellenben Toldy hagyatéka közt az Akadémián 8⁰⁹ jelzés alatt van az, a kis. 28 lapos, gyönyörűen írt füzet, melybe Bajza 5 idylljét, köztük az említett is, nagyon javítva, leírta, és a mely Schedel F. J. barátjának van ajánlva. Az idyllek legalább részben Oroszin keletkezettek, hol Bajza az 1821. év nyarát töltötte és a hol Toldynak egy hozzá intézett verse szerint: »úgy élhetsz Erátód karjain, mint egy tejoszi Anakreon, mint Gessnernek aranykort élő pásztorai, mint Gleim.«

De ha külsőleg talán csendes, szerencsés életet élt is az ifjú költő szülőföldje bérczei közt — lelkében még sem tudott fészket ütni ama derült, megelégedett, boldog hangulat, mely Gessner életének minden szakát jellemzi. Legalább idylljei nem arra vallanak. Hisz feltűnő, hogy az öt darab közül egy sem rajzolja a boldog szerelmet: még a »Montán vágy a szerelmes vadász« című jár hozzá legközelebb. Phyllis a patak partján szunnyad; Montán közeledik és a kőszívű lánynak elkeszergi szerelmét. Amaz felébred, szökni készül, de a szelid Phoebe tündöklő ezüstszin köntösben leereszkedik a völgybe és összeadja a hű párt. — »Mirtil Dámon sírhalmán« nem is idyll, hanem elegia. A barát az egyedüli, ki a sírhalmon (folyton) panaszkodik és búsul; a hold, a szél elhagyja őt, csak a csermely hallgatja bánatát, de az sem adhat el az elhunythoz. — A többi 3 mind valóban tragikus szerelemről zeng, »Almirá«-ban és »Dámétasz és Chloe«-ban megtaláljuk Gessner azon sajátságát hogy az elbeszélés keretébe más elbeszélés van dal alakjában illesztve; »Almirá«-ban maga e dal is leginkább emlékeztet Gessner egyedüli bús történetére: »Szemira és Szemin«-ra. Egy rettenetes zápor alkalmával Thirsis oltalmat talál egy elhagyatott barlangban és ott leli atyjának halottnak vélt barátját, Dámont, Az elbeszéli, miképpen tette tönkre egy fergeteg élete minden örömét. Volt egy barátja, Koridon, kivel minden bánatát örömét közölte. Midőn szerelmes lett Almirába, a sziget gyönyörű leányába; kit egyszer az erdőben kígyó marástól mentett meg, meghívja barátját is, hogy a leány apjánál megkérjék Almira kezét. A leány csónakkal eljön értök, Koridon már beszált volt — midőn fergeteg támad és szeme

láltára megfosztja őt két legdrágább hivatól. Azóta ő is halott. »Dámétász Chloe«-ban a szerelmesek együtt járnak a hegyeket. Midőn egy várron alján pihennek, a fal egy része ledől, maga alá temetvén Chloet. Az ifjú addig kesereg kedvese sirján, míg utána hal. — Arnidal és Daura«-ban már az embertelen kegyetlenség rajzától sem riad vissza idyllírónk. Midőn Arindal a hegyoldalon nefelejtset szed kedvese számára, megszogolja őt kegyetlen ellenségének, Omárnak kutyája; a vadász dárdával leteríti a szegényt és kutyájával nyalatja fel vérét. Omárt is utoléri végezete: egy szikla ráomlik és teteme az ebek martalékává lesz.

Valóban nehéz megmondani, hogy a 17 éves ifjút mi vonzotta éppen a szerencsétlenség, a sors megmagyarázhatatlan kedvteléseinek szomorú képéhez, mely a szerelem hatalmán diadalmaskodik? Hajlama-e, melyből későbbi tragikus balladáit, elbeszéléseit fakadtak, valamely szerencsétlen első szerelme-e, melyről legkorábbi verseiben is dalolgat, vagy pedig ez egész csak tetszelgés a panaszkodással? Semmiesetre sem mutatnak ezen idyllek igazán idyllikus hangulatra. Maga a tájkép is egészen elűtő Gessner derűs ligeteitől és mezőitől, az őt környező Mátra vidékének megfelelően Bajzánál erdős hegységeket, zord szirteket találunk szereti a háborgó, a nyugtalanító természet leírását: noha meglátszik, hogy a szép reggel, a közelgő este mély hatással vannak költői kedélyére. Épen ezekben a költői leírásokban, a természet szépségeinek eleven érzésében és visszatükröztetésében, az azokon való elmélázásban, a környéket benépesítő zephyrek, tülemilék, Echok, csermelyek szerepeltetésében, valamint a beszédeknek érzékenykedő módjában mutatkozik leginkább, sőt talán egyedül, Gessner szorgalmas olvasója. És minthogy Bajzában igazán érzélgős szív lakozott, mondhatjuk, hogy nála nemcsak külsőségek maradtak ezek a Gessnertől tanult vonások, — Mindazonáltal azt hiszem, hogy idylljei írása közben más minta képek is lebeghettek szeme előtt. Nevezetesen az említett Galauner hatását mutatják oly apró, (modern) vonások, midőn megkondúlnak a harangok, midőn kígyókról, várronról van szó, és midőn, hasonlóan Galauner egyik idylljéhez »Arindal és Daura« előtt szereplő személyeket állít fel: Arindal, egy fiatal bajnok; Daura, ennek kedvese; Omár, egy vadász; Erát, ifjú pásztor. Másrészt nagyon valószínűnek tartom, hogy az ifjú Bajza ismerte Zrínyi idylljeit is, melyekről Schedel már ekkor nagy elismeréssel szólt. Ezekből vehette az olaszos neveket, a vadászt és a jogot, hogy erőteljesebb, búsabb cselekvényt is foglalhasson idyllbe.

Álljon itt Bajzának mutatóványképen legszebb idyllje javított formájában:

»Még a hajnal alig emelkedett a hegyekből, még az egész vidék csendes álomban szendergett, mikor az öreg Ámintász elhagyván kunyhóját egy kis dombnak tölgye alá heveredett.

Lángba borultak már a sziklás bérczek, a harmat gyöngyei

csillogtak a lombokon, s a levegőbe aranyos fellegek úsztak. Már a fülemile is zengett, a sűrű ligetek vidultak a hajnaltól, mikor a boldog öregot egy forró kézzszorítás téríté vissza mély andalmányiból, melylyel Liczidász, lelki baráttya üdvözlé.

Hozott Isten Liczidász! Kedves Barátom! mondá az öreg, dölly mellém e tölgynek árnyékára s csudáld a természet munkáit. Nézd már a kelő nap világíttya a sziklás bérceket s a fák allyán csókolgattya fel a tündöklő harmatot. Kedves Liczidászom! már én régen e suhogó tölgy alatt ülök s megilletődve halgotam ama setét ligetbe nyögő Gerlicze párt, melly az ártatlan Chloe halmán zokog. Jer, hintsük be virágokkal azt a néma dombot, melly alatt egy boldog pár mély csendbe nyugszik; ott fogom én neked elmondani ezen hű pár esetét.

Itt megindult a két pásztor, egy homályos völgyön mentek az egymásra hajlodozott hársak alatt a szomorú ligetbe, hol minden elnémulva halgatott, csak a lassú vizek locsogtak. — Délre a sziklák közt lévő nyilás mutogatott egy meredek hegyen összevedült várat, mellynek már csak omladéki gyászolták a hajdani időt.

E csendes ligetbe volt Dámétász és Chloe sirhalma, melyre két ciprusz borult. Itt dült le a vidám öreg baráttyával egy bokor árnyékára, s így kezdé meg ígért beszédét:

Mint estvéként a halavány hold, oly szép volt a szelid Chloe, s oly ártatlan, mint a biboros Esthajnal; sokat láttam őt e vidéken s gyakor e csendes patak partján, mikor a hű Dámétásznak virág-koszorút kötött enyelegve.

Ama setét hársfa völgyből halgattam egykor, mikor ő a forrásnál egy nagy bükkhöz dülve, így énekelt:

1. Hol a sziklás hegy oldalból
Kristály színű ér fakad,
S csörgő habbal a vidéknek
Mély völgyébe leszakad,
2. Hol az estvék homályába
Lágy fuvalmak suhognak,
S a régi vár omladékról
Komor baglyok huhognak.
3. Ott van az én Dámétászom
A fenyveknek árnyain;
Ott bámulnak a Dryadák
Furullyája hangjain.
4. Reám vársz, te hű szerető
S azért fuvod furullyád,
Mert véled, hogy e ligetből
Én fogok halgatni rád.

5. De várj még a szép Esthajnal
Alkonyaton piruland,
Majd akkor Chloed Dámétám!
Rózsa koszorút adand.

Igy danlott Chloe a viz partján — az egész völgy elnémult, a közel bokorba csak ő reá figyelmeze egy fájdalmas Philomela. Ő pedig egy nyárfá homályára heveredett s észre sem vette, mikor egy csendes álom lezárta szemeit, s már a vidék csendült, a lombok magas árnyékot vetettek, s az esti fuvalmak áldott szagot lehettek a vadrózsákról, mikor álmából felserkent. Ekkor fűz-kosarát teli szedte réti virággal s Dámétásznak koszorút kötött és a magas bükkök alatt sietett a hegy tetőhöz, hol Dámétász egy mohos szirten ülve furullyázott, egy a szikla alól fel szökő forrásnál.

A vidám Chloe, a mint meglátta, hozzá futott s a kis koszorút fejére tette — de a máskor víg ifju pásztor most komor volt, bús hangokat lehelt furullyába; fel költ helyéből s össze járta Chloeval a meredek hegytetőt — s végre elértek a hajdani vár omladékhoz, hol a régi koromlepte falak szent borzadással tölték el a nézőt s a begyepesült ormokon csendes fuvalmak suhognak. Itt járt ezen dülledékeknél e hű pár — —

Ah kedves Liczidászom; melly gyászos napja volt ez a szelid Dámétásznak. Az ártatlan Chloe épen egy repedezett falnál állott, midőn az egy dörgő zuhanással leszakadt és ő reá omlott. — Boldogtalan pár, ezen szomor óra választott el titeket egymástól!

Épen a várnál tekereg el egy kis út, Liczidász, mellyen szoktam alkonyatkor haza ballagni; ezen uton mentem ekkor is, és még a völgybe voltam, már meghallám a szerencsétlen Dámétász jajszavát; sietve futottam a várhoz, de későn — már ekkor holtan feküdt a vidám Chloe egy mohos kövön.

E csendes lígetbe zártuk ezen kis domb alá másnap hideg tetemeit, a pusztának boldog lakosi s hetven éveket élt ősz Attya voltak hamvainak végső tisztelői.

A szerencsétlen Dámétásznak minden hajdani vidámsága setét gyászra változott. Nem hallám többé vidám furullyáját zengni a bérczeokról, nem nyájaskodott az ártatlan Chloeval. Itt tölte egész éjtszakákat ezen sírhalomnál. Az áldott szaggal illatozó hajnal hűvössége, a madarak zengései nem ujták meg többé az ő szívét.

Egykor a napnak alkonyánál egyes csendes völgyön ballagtam nyugodalmam felé, a mikor szomoruan hallám megkondulni a pusztának harangját. A Vég meg nem elégelvén az első áldozatot, még egyet kívánt: a hű szerető, Dámétász, egy reggel halva találtatott.

Itt nyugszik e boldog pár, ezen szomorú hant alatt. Minden hajnal pirultakor egy ártatlan gerliczepár nyögdéssel sirjokon.

Chronologiai sorrendben Toldy és Bajza előtt kellett volna említenem Gessner második színpadí szereplését, mely az 1810.

esztendőbe esik. 1809-ben megjelent Pesten: »Az első hajós, eredeti énekes játék 2 felvonásban. Gessner után a nemzeti játékszínre készítette fegyverneki és felsőpentzi Vida László. A muzsikát készítette Pacha Gáspár.« Gessnernek nagy kedveltségére mutat az, hogy Vida, színügyünknek ezen érdemes alakja, alig, hogy átvette a pesti színésztársaság vezetését és lankadatlan buzgalommal a műsor gazdagítására vállalkozott, már is Gessnerhez nyult és annak legköltőibb darabjából csinált magyar operát. Célja hazafias volt, — a mit Gessnernek, úgy szólván, összes eddigi szerepléseinél láttunk, — evvel az új darabbal és műfajjal is nyelvünket akarja mívelni, és a közönség izlését finomítani. Zenéjét a színház énekesjátéki direktora írta, persze nem az egész szövegre, hanem csak a próza közé alkalmazott dalokra. Ezen mű 1810-ben színre is került, először jan. 22. majd ez évben még négyszer és a következő esztendőben egyszer, mindannyiszor mint »eredeti« énekes játék, mit a »Hazai és Külföldi Tudósítások« is örömmel tudatnak olvasóikkal. Vida a darabot Kazinczynak is elküldi, kit ekkor már Szemere Pál is értesített volt ezen »eredeti« operáról.

A mi a tárgy választást illeti: a tárgy elég alkalmas volt az akkori színpadra. Szó volt itt egy szerelmes ifjúról, ki az álmodott, sohasem látott kedvese után eped; azért a tenger veszélyeivel is szembe szállna és Ámor révén szerencsésen célhoz is ér. Fellépett a lehető legbájosabb naiva; egy ártatlan gyermek, ki sohasem látott még más embert, mint az anyját. Felfogása, kérdészködései a társaságról, a szerelemről olyan eredetieknek látszottak! Végül itt volt az anya, a bús özvegy megható alakja. E három személyt megszorította Vida az első Lajos atyjának és barátjának alakjával. Az öreg Dámon, kit Gessner is sejtet, csak mintegy ellenképe legyen Szemirának: ő pusztán tanácsokkal, áldással szolgál gyermekének és később boldog, fia révén oly nagy áldást küldtek az istenek a földre. Menalk a hű barátot képviseli kinek e kor színműiben nagy szerep jut, egyuttal a higgadtabb, józan ész. Ő, hol okos szóval, hol bizalmatlanságával és ironiával le akarja beszélni barátját a kalandos tervről, de midőn meggyőződik a kivitel lehetőségéről és isteni ihlet is azt súgja neki, hogy a pár boldog lesz, a szerelem hatalmának lelkes énekesévé szegődik.

Ilyen egyes momentumokkal Vida változatosabbá teszi a cselekvényt, noha az természetszerűen úgy sem lesz nagyon gazdag. De azt be kell vallani, hogy e cselekvény compositiója nagyon ügyes. Az ifjúnak a Szerelmi istene megmutatta volt Melidát, a véletlen pedig a csónakázás eszméjét ébresztette benne. Mindkettőben Tamás az apja és barátja. — A szigeten a leány türelmetlen kérdésekkel ostromolja anyját, kinek hallgatnia kell. Az anya reménnyel biztatja Melidát, de az meg ebben kételkedik. Ez az expositio. A II. felv.-ban az első Lajos már útra készül; felvirágozott csónakon jön a színpadra — a mi szinte látványosság

lehetett. Az eddigi sikerekkel meggyőzi apját, barátját, elbucszúzik tőlük és elindul. Melida álmában épen emberekkel társalkodott és az uszó, virágos fatörzsöket is látta, a mikor az első hajós a szigetre érkezik. A szerelem azonnal meghódítja a fiatalokat. sőt Vida a lány szájába adja annak első, önkénytelen megnyilatkozását.

Legfőbb előnye a tárgy e feldolgozása, hogy sok alkalmat nyújt lyrai kifakadásokra, a miket a zeneszerző szépen fel is használt. Eltekintve a »belépő« és »záró« daloktól, van a darabban dal a reménytelen szerelem gyötrelmeiről, a Szezelem hatalmáról, Szemira bújáról, kis ima a Szezelem istenéhez, hálaének a hajózás feltalálásáért stb ; a dalok végén jelzett »Ária«, úgy látszik, karénekként szerepelt. Azonkívül alkalmazott a szerző két duettet és terzetet, — egyszer a harmadik éneklő nincs is a színpadon. Maguk a versek szép gördülékenyek és dalolhatók ; pl. Melida dala :

Nincsen nekem nyugalmam
Minden okozza fájdalmam ;
A madarak zengése,
Fülemülék éneklése,
Kis báránycák enyelgése
Nem vidít már engemet.

Ária :

Meguntam én magam lenni,
Szivem óhajt mással lenni,
Emberekkel mulatozni :
Szeretnék én játszadozni.

A prózai szöveg mindenhol előkelő és a mennyire lehet, ragaszkodik Gessnerhez. Egyes helyek, pl. Melida faggatásai, vagy az ifjú elbeszélése, miképen jutott ő a fatörzsön úszó nyulacska látása által a csónakázás gondolatára, oly híven vannak megtartva, hogy határozottsággal állíthatjuk, hogy Vida a Nagy Sámuel féle fordítást használta.

A darab, mint a hat előadás is bizonyítja a színpadról elég szép sikert ért el : sajnos, hogy az akkori hírlapok még nem hoztak színi bírálatokat. és így közelebbi értesüléseink hiányzanak.

Mikor e század első tizedeiben megindultak, ill. felszaporodtak szépirodalmi folyóirataink és ezeknek kis, becses közleményekre volt szükségük, egyebek közt egyes idyllek is keletkezhetek, melyeknek szerzői Gessnertől tanulhattak. A Nemz. Múzeum Qu. Hung. 725. kézirata pl. a »Szépliteraturai ajándék«-ba van szánva, és összes, egy lapnyi terjedelmén, Csató Páltól tartalmaz egy mesét és egy idyllt. Utóbbi igen szerencsésen tüntet fel egy boldog szerelmest, ki kedvesét várja és bevárja.

»Fillisz! lelkem, édes Filliszem! úgy szóla Dámon s tüze-
tesen pillanta fel a Leány kökényszemébe.« Soha sem költem még
fel oly reszketőleg s oly félelemmel mintt mareggel; — s mégis

Fillisz! Sohasem voltam oly különösen vidor felköttemben, mintt mareggel! — Hogy az estve megigéréd: hogy hajnalhasadtánn elmészsz szilvásom előtt; ah, még csendes homály nyugodott réteinkenn, s már én fáim közt bolyongtam.

Ah, ha Fillisz eljön! gondolám magamban és lassút lépdelék rezgő lábaimmal, mint a bogár, s a meljem, Fillisz, a meljem — elakart repülni!

Egyszerre lebegést hallok előttem — feltekintek s »Fillisz« kiáltok lélekszakadva [hevesen kinyújtott karokkal] s öledbe, lelkem, — lelk — —

»Az ajak ajakra forrott és a szemek merően csillogának.«

A kezdetleges előadás mód, melyben a darabosság talán szenvedélyességre akar mutatni, a kifejetlen nyelv és orthographia, azt gyanítatják, hogy itt Csatónak egy ifjúkori kísérletével van dolgunk.

És valamint Toldy, Bajza és Csató, de valamint a »Pályám emlékezete« szerint Kazinczy is, úgy valószínűleg más írónk szintén megpróbálkoztak e műfajban, mely oly könnyűnek látszott. Később, midőn belátták munkájuk sikertelenségét, de jelentéktelenségét is. abbahagyták azt és idylljeik vagy elvesztek, vagy lappanganak. Néhány, kisebb íróktól származó, idyll megjelent a »Koszorú« első kötetében, melyekben egyszersmind két, kis Gessner fordítást is találunk. Úgy látszik, hogy az 1815. Gessner fordítás kissé felébresztette az érdeklődést e szerző iránt, hogy a »Koszorú« szerkesztői is kedvelték az idyllt, s így mindjárt az I. kötetben, 1821. megjelenik »Művészi vetélkedés Gessner fordítójával.« Kölcseny Ferencz lefordítja Gessner első két idylljét, szép, költői nyelven, a nyelvújítás számos alkotásának felhasználásával. — Az 1825. V. kötetben pedig valami Ertzly János Károly, bányász-tanudalomi nevendék tesz próbát »Az éneklés és hangjáték feltalálása« cz. idyll lefordításában. A kísérlet ezen meglehetősen nehéz darabbal nem sikerült: a fordítás nehézkes és költőietlen.

A három-négy művecske, melyről szólni fogok, mintegy típusban képviselheti a Gessner féle idyll elfajulását — noha e fejlődésre nincs több bizonyítékunk. »Az innep« gf. Gyulai Lajostól, a »Koszorú« I. kötetében, a jegyzet szerint már 1840-ben készült. Ez még egészen a Gessner féle tárgy- és érzéskörben mozog: két testvér már korán reggel rózsákat és violákat szed; ezekből koszorút fonnak, amazokat bokrétába kötik, mert ma van nényük nevenapja. »Általadák a rózsabokrétát s a harmatos violakoszorúval fürtjeit vonták körül, ezt rebegvén: Édes Daphne, a te életed olyan gyönyörű legyen, mint a tavasz legszebb napja. Az elérzékenyült Daphnenek meleg könnyek ragyogtak szemében és megcsókolá Chloet és Montánt; ezek pedig szökdeltének örömlükben, mint a bárányok« — Egy jelentéktelen jelenet símán, talán nagyon egyszerűen elbeszélve.

A következő, még ugyanezen kötetben: Munkácsy Jánostól: »Thyrzisz és Phyllisz.« A kiindulás Gessner akárhány idylljére

emlékeztet. »Néma árnyak, boldog napjaim hallgató tanui! Csendes csermely, örömeim nemes barátja: ah, vidd meg, vidd meg Phyllisznek, hogy Thyrzisz már régen remény és félelem közt várakozik ő rá!« A kedves meghallgatja a pásztort, és most enyelegve két csókot nyom ajkára. — Ekkor egy egészen új elem lép fel. A cipruserdő istenasszonya intőleg felemeli szavát: szerelme-teknek vége, te holnaptól fogva egy gazdag ifjú párja leszel. A lány bucsú nélkül távozik, fél a felindulástól; másnap örömhangok hangzanak mindenfelől, csak a hű szerelmes vonul el az erdőbe, fájdalmas hangon üdvözli környezetét: hadd beszélje bánatát az egész természetnek. Csak szerencsés vetélytársa kunyhóját ne háborgassa semmi! — Az idyll nagyon költői, nyelve is szebb, mint az előbbié; de a lemondásban is boldog pásztor, a beavatkozó, talán irigy istenasszony modernebb alakok.

Egészen modern tárgyról zeng a harmadik: N. A. Kiss Sámuel: Uránia öröme. »Koszorú« II. köt. A tudós nevű leány örömmel tudatja Milonnal, hogy egy rokona megtanította őt olvasni: most sokkal kellemesebben fogja idejét a nyáj őrzése közben tölteni. Pásztorát is szívesen ráoktatja e nemes élvezetre. Hálából mindketten odaadnák a könyvek írójának legkedvesebb emléküket: a leány szép pántlikáját, az ifjú gyűrűjét. »Mint hogy azonban az írók nincsenek itt, hadd kiáltsuk: Éljenek az írók!« Vajjon nem czélzatos-e már ezen idyll, nem az írók szorgalmas olvasására akar-e buzdítani?! Itt a Gessner-féle idyll már az allegoriás eklogához közeledik, melynek nálunk Vergilius hexameterei után elég művelője akadt.

»A tavasz« »Dámon és Phyllisz« Holéczy Mihálytól »Koszorú« II. hexameterekben tolmácsolja két pásztornak minden allegorizálástól ment boldogságát tavasszal.

És evvel elérkeztünk oda, midőn Gessnert vagy tartalomban, vagy formában teljesen meg kell hamisítani, mert az igaz Gessnert már nem értik meg, már nem élvezhetik — 1841-ben hazánkban Pozsonyban megjelenik azután: Josef Thürmer: Die Epoperen der Deutschen«, mely könyvnek célja, hogy a legolvasottabb német eposzokat modernizálja. Klopstock Messiasa, Bodner patriarchádai mellett azután Gessner »Abel«-jét is adja hexameterekben. A tartalom legszebb részeit elnyesegeti, az alak Hermann és Dorothea előadását akarja utánózni — — — ez is Gessner!!!

Fent felvetettük a kérdést: mi az oka annak, hogy Gessnernek, kit nálunk oly sokan olvastak, (l. e. dolgozat I. részét), miért akadt oly kevés hivatott utánzója? (II. rész.)

Részben megfeleltem már a kérdésre dissertációmban, hol kifejtettem, mért nem tudott Gessner Németországban sem igazán költői iskolát alapítani. Ő az ideális-sentimentális idyllt — mint a hogy Schiller nevezte — úgyszólván kimerítette és nem hagyott másoknak semmit. Nagyszámú német idyll-írók próbálkoztak meg vele, elsajátították Gessner külsőségeit, de költői lelkét nem. Oly

derült, nyugodt kedély, oly teljes külső és belső boldogság kívánatott újabb gessneries, eredeti idyllek írására, milyennel csak maga a mester volt megáldva.

Másrészt maga a műfaj oly jelentéktelennek, egyszersmind oly könnyen utánozhatónak látszott, hogy a komolyabb író legfőlebb csak szórakozásból vagy nyelvgyakorlatképen foglalkozott vele, s ebbeli fáradozásának nem tulajdonított nagyobb értéket. Azért maradt nem egy említett idyll kéziratban.

De irodalmi viszonyainkban is kell annak egyik okát találnunk, hogy a mult századbeli költői iskolák, melyek pedig a saját mintairodalmunkban otthonos műfajokat rendszerint átültették hozzánk, épen erre alig fordítottak gondot. Mint mondtam: a Gessner-féle idyll inkább való a szelid elandalgásra, mint az utánaköltésre, de műformai és tartalmi tekintetben versenytársa is akadt. Az idyll, mint műfaj már létezett a mi irodalmunkban: a Vergilius-féle allegoriás idyllnek nálunk már története is volt és a mult században Faludy Ferencz, utána a klasszikus iskola és mások latin és magyar nyelven sűrűn írtak alkalmatosságokra ilyen eklogákat. Az ehhez közel álló angol Pope-féle idyllnek is akadt művelője, valamint a renaissance-korabeli olasz és a Zrinyi-féle idylleket is ismerték. — A német idyllen másrésztől az epikai, derült, harmoniás formát nem tartották lényegesnek, csak a tartalmat: a sentimentalismust. Már pedig azt sok forrásból meríthették és merítették költőink. A lágy, epekedő lyrára hangoltak Kleist-, Salis-, Bürger-, Höltyhez fordultak ihletésért, természeti festéseket Matthisontól tanultak a sejtelmes borongásnak Ossián volt a költője, az apró enyelgésekre, pásztori csetepatéokra pedig mintát találtak Anakreonban és annak francia és német követőiben.

És mindezeknek megvolt egy nagy előnyük Gessner felett, mely épen ezen korban nagyon fontos volt: ezek mind versben írtak, holott Gessner prózában. Renaissance-unk feladatához tartozott, hogy nemcsak gondolatokat, műfajokat, hangulatokat palántáljon által, hanem, hogy nyelvünk műveléséhez, a verselés technikájának tökéletesítéséhez is hozzájáruljon. Minden iskola a maga versformáit is áthozta a mi irodalmunkba. Gessnertől ellenben nem volt mit tanulni: ilyen prózára mindenki képesnek gondolta magát, a legjelesebb írók pedig épen utolérhetetlensége miatt nem utánoztak. Hisz érdekes, hogy Gessner alig írt néhány verset és Csokonai mindjárt ezek egyikét dolgozta át.

Ezek lehettek azon körülmények, melyek miatt a német klasszikai iskola nem karolta fel eléggé Gessner ügyét. Később, mint láttuk még a 20-as években is, a *di minorum gentium*, utánozgatták idylljeit — de a kor már nem kedvezett ezen műveknek. Nálunk is a nemzeti szellem és az egyéniség fellépése véglegesen megsemmisítette Gessner nemzetközi, általános költészetének hatását.

FÜRST ALADÁR.